



## ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНКИ ШКІЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

**A** Розглянуто підходи до визначення поняття «освітнє середовище», що існують в педагогічній теорії і сучасних практиках, та відповідні моделі (еколого-особистісна, комунікативно-орієнтована, антропологопсихологічна, психодидактична, екopsихологічна) освітнього середовища; представлено інструменти оцінки якості освітнього середовища, що активно використовуються практиками (методика векторного моделювання освітнього середовища, SACERS тощо), критерії, розроблені різними науковими школами, що позитивно зарекомендували себе у світовій практиці (на прикладі моделі «Школи доброзичливого ставлення до дитини»); вивчено критерії та показники до комплексної оцінки ефективності використання освітнього потенціалу шкільного середовища за шкалами SACERS та моделями шкіл, що орієнтовані на формування емоційного благополуччя дитини та її залученості; проаналізовано вимоги та критерії, розроблені державною службою якості освіти України на допомогу закладу загальної середньої освіти у розбудові внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти.

**Ключові слова:** освітнє середовище; комплексна оцінка освітнього середовища; критерії та показники комплексної оцінки; методи і процедури оцінки освітнього середовища; SACERS; «Школа доброзичливого ставлення до дитини»; емоційне благополуччя

**S** *Vodolazska Tetiana. Assessment Tools for School Education Environment.*

*This paper is about approaches to the concept of «educational environment» definition in pedagogical theory and modern practices and corresponding models (ecological-personal, communicative-oriented, anthropological-psychological, psycho-didactic, Eco-psychological) of educational environment; tools for assessing the quality of the educational environment, which are actively used by practitioners (vector modeling methodology of the educational environment, SACERS, etc.); criteria developed by various scientific schools, which have positively proved themselves in the world practice (on the example of the model «Friendly Schools for Children»); criteria and indicators for a comprehensive assessment of the effectiveness of using the educational potential of the school environment on the SACERS scales and models of schools, focused on shaping the emotional well-being of the child and his/her involvement; The requirements and criteria developed by the State Education Quality Service of Ukraine to assist the general secondary education institution in building the internal quality assurance system of education and quality of education.*

**Key words:** educational environment; comprehensive assessment of the educational environment; criteria and indicators of integrated assessment; methods and procedures for assessing the educational environment; SACERS; «Child Friendly School»; emotional well-being

**Водолазська Тетяна Володимирівна**, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри менеджменту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

**Vodolazska Tetiana**, PhD in pedagogy, Associate Professor of the Department of Education Management of M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teachers Training

*E-mail:* [tvodolazskaia@gmail.com](mailto:tvodolazskaia@gmail.com)

**Актуальність проблеми.** Українською актуальним для Нової української школи є питання діагностики освітнього середовища. На сьогоднішній день у вчителів відсутні чіткі орієнтири, що визначали б ефективність обраної моделі освітнього середовища, інструменти комплексної її оцінки. Серед документів, що регулюють діяльність учителя з організації освітнього середовища, можна виділити «Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи» [9], Державні

санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів, Концепцію Нової української школи [6]. Науково-методичні джерела, серед яких «Кодекс безпечного освітнього середовища» [11] пропонує алгоритм створення безпечного освітнього середовища, методичні рекомендації «Моделювання освітнього простору в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» [5] висвітлює принципи зонування простору, дизайн і розташування меблів, «Порадник для

вчителя» акцентує увагу на менеджменті класу [7]. Усі ці документи і матеріали формують уявлення про шкільне освітнє середовище, окреслюють межі його вивчення, проте, не дають учителю дієвого інструменту за допомогою якого можна оцінити якість освітнього середовища, визначити вектори його розвитку. На допомогу закладам загальної середньої освіти колектив науковців державної служби якості освіти України підготував «Абетку для директора» [1], що містить вимоги та критерії для оцінювання якості освітнього середовища, системи оцінювання здобувачів, освітньої діяльності, управлінських процесів у закладі. Незважаючи на спроби науковців і практиків виробити інструмент для оцінки якості освітнього середовища, вчителі поки що не отримали обґрунтованих критеріїв і показників, що надавали б можливість провести діагностику освітнього середовища свого класу, школи, визначити шляхи їх вдосконалення. Однією з причин такого становища є відсутність єдиного визначення освітнього середовища, що зумовлена існуванням різних підходів до розуміння сутності поняття. Невизначеність терміну ускладнює окреслення суттєвих якостей, що можуть бути виміряні якісно чи кількісно.

**Аналіз попередніх досліджень і публікацій.** Н. Гонтаровська розглядає освітнє середовище як «суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовано організовану, керовану, багатofункціональну, відкриту педагогічну систему, в межах якої учень загальноосвітньої школи усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність» [4]. А. Цимбалару трактує освітнє середовище як «педагогічний ресурс для створення освітнього простору особистості», який вибудовується внаслідок освоєння одного і того ж шкільного середовища [10]. За В. Ясвіним освітнє середовище являє собою систему впливів й умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні [13].

Різні підходи до сутності поняття сприяли створенню різних моделей освітнього середовища: еколого-особистісної, комунікативно-орієнтованої, антрополого-психологічної, психодидактичної, екопсихологічної. Еколого-особистісна модель будується як система впливів і відповідних умов формування зростаючої особистості в соціальному та просторово-предметному оточенні. Комунікативно-орієнтована ґрунтується на теоретичних засадах соціального середовища та комунікативної взаємодії в ньому. Антропологопсихологічна модель вибудовується за такими показниками як ресурсний потенціал, тобто насиченість освітнього середовища, і структурованість, тобто спосіб його організації. В основі психодидактичної моделі лежить принцип індивідуалізації. Організація освітнього процесу, за цією моделлю, передбачає розробку індивідуальної програми розвитку кожного учня з урахуванням його суб'єктного досвіду, особистісних якостей, реальних можливостей, пізнавальних потреб і творчих здібностей. Під екопси-

хологічною моделлю освітнього середовища розуміють систему психолого-педагогічних умов, здатних забезпечити ефективне виявлення інтересів і здібностей особистості кожного учня на основі його природних особливостей розвитку і вікових можливостей [8].

У дослідженнях науковців обґрунтовано ідеї активної взаємодії суб'єкта із середовищем. Розглядаючи освітнє середовище як відкриту педагогічну систему, вчені акцентують увагу на постійній взаємодії компонентів освітнього середовища (мета, завдання, зміст освіти, форми та методи навчання, архітектура приміщень, навчально-дидактичне забезпечення тощо), їх відкритості для зовнішнього середовища. Тобто учень перебуває не тільки під впливом психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних умов; соціокультурні, естетичні, пізнавально-мотиваційні чинники також відповідають за розвиток особистості.

Теоретичний аналіз дефініцій засвідчив, що у зміст поняття «освітнє середовище» науковці включають комплекс природних, соціальних і педагогічних факторів, які можуть мати прямий – непрямий, миттєвий – довготривалий вплив на життя і діяльність людини, підкреслюючи факт множинності впливів, що визначають перебіг і результат розвитку особистості, зосереджують увагу на активному началі суб'єкта освітнього процесу, здатності середовища забезпечити систему можливостей для ефективного особистісного саморозвитку; не обмежуючи освітнє середовище рамками закладу, включають у зміст усе, що створює можливості для становлення дитини, котра має перед собою певну освітню задачу.

В якості інструментів оцінки якості освітнього середовища науковцями запропоновано методу векторного моделювання, анкетування, спостереження, вивчення результатів діяльності учнів тощо.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Поки питання оцінки освітнього середовища у вітчизняній науці залишається відкритим, можна звернутися до світової практики. Більшість дослідників співвідносять результат оцінки освітнього середовища з його розвивальним ефектом. В. Ясвіним виділено одинадцять характеристик освітнього середовища, які дослідник рекомендує використовувати для системної експертизи освітнього середовища різних рівнів, це: широта, інтенсивність, модальність, міра усвідомлення, стійкість, емоційність, узагальненість, домінантність, корегентність, соціальна активність, мобільність. Основою для оцінки шкільного освітнього середовища виступають його компоненти – просторово-предметний, соціальний і психодидактичний.

На думку І. Якиманської [12], оцінка освітнього середовища може відбуватися за напрямками: системність (оцінка всіх ступенів навчання), вибірковість (створення умов індивідуалізації навчання, в тому числі стимулювання інтересів й освітніх потреб здобувачів освіти у динаміці), стимулювання (координація інтелектуальної, емоційно-

вольової і мотиваційної сфер розвитку засобами корекції і підтримки, індивідуальних освітніх програм учнів).

У таких країнах як Німеччина, Франція, США, Канада, Швеція пройшли апробацію шкали SACERS (School-Age Care Environment Rating Scale) та зарекомендували себе валідним, надійним, достовірним інструментом оцінки освітнього середовища [14]. Даний інструмент дозволяє оцінити сукупність матеріально-технічних, фінансових, кадрових, інформаційно-методичних і психолого-педагогічних умов, необхідних для реалізації освітніх програм у закладах освіти.

Як бачимо, у теорії і практиці спостерігається різноманіття підходів до оцінки освітнього середовища, кожен із яких має свої критерії, показники та інструменти їх вимірювання.

**Мета статті** полягає в аналізі методів і процедур оцінки освітнього середовища школи, вивченні критеріїв і показників для комплексної оцінки ефективності використання освітнього потенціалу шкільного середовища.

**Викладення основного матеріалу.** Розглянемо детальніше окремі інструменти, що можуть бути корисними для педагогів-практиків, зокрема, використання шкал SACERS, що побудовані на критеріях ампліфікації розвитку учнів шкільного віку, задоволенні їхніх потреб в умовах школи. Використання шкал SACERS дає закладам загальної середньої освіти індекс якості освітнього середовища, індекс якості компонентів освітнього середовища, профілі якості освітнього середовища, зони благополуччя і дефіцити освітнього середовища. Отримані дані можуть бути використані школами під час проєктування освітнього середовища, для розроблення або коригування програми розвитку школи, проведення крос-культурних досліджень.

Інструмент SACERS містить сім шкал, кожна з яких має чітко прописані показники.

1. *Внутрішній простір і меблювання.* Дана шкала передбачає оцінку внутрішнього простору, розташування приміщень, простору для рухової активності, місць для усамітнення, кімнат для персоналу, меблів для реалізації освітнього процесу та відпочинку.

2. *Здоров'я і безпека.* Ця шкала передбачає оцінку за такими показниками: заходи по охороні здоров'я і безпеки, організація харчування.

3. *Активна діяльність/дозвілля.* Дана шкала представлена показниками, що характеризують організацію позакласної роботи, додаткових освітніх послуг: наукова діяльність, театральний гурток, музика і танці, технології, конструювання тощо.

4. *Взаємодія.* Цю шкалу відтворюють показники, пов'язані із взаємодією і комунікацією в системі «здобувач освіти – педагог», «учень – учень», «педагог – батьки».

5. *Навчальний процес.* Дана шкала оцінює розклад, розпорядок дня, варіативність програм додаткової освіти.

6. *Розвиток персоналу.* Шкала складається з показни-

ків, що оцінюють діяльність педагогів і можливості для їхнього професійного розвитку.

7. *Спеціальні потреби.* Шкала допомагає оцінити умови для навчання і взаємодії дітей з особливими потребами.

Як бачимо, під освітнім середовищем розробники шкал розуміють організацію простору, часу, взаємодії, охоплюючи весь спектр умов, у яких опиняється учень у школі. Використання шкал не має на меті контролюючої функції, їх задача зробити правильні висновки щодо забезпечення якості освітнього середовища в конкретному закладі освіти. Використання зазначеного інструменту для оцінки освітнього середовища дає можливість побачити «дефіцити» шкіл, визначити їхні сильні і слабкі сторони, сформулювати стратегію розвитку закладу.

У європейській практиці представлений ще один підхід до оцінки освітнього середовища через рівень емоційного благополуччя дитини та її залученість. Ознаками благополуччя є те, що в житті дитини домінує радість, їй подобається товариство однокласників і освітнє середовище, в якому вона перебуває. Дитина відкрита до нового, впевнена у собі, має достатній рівень самоповаги. Наполегливість вказує на те, що у неї сформований достатній рівень компетентності для взаємодії із середовищем, задоволення життєвих потреб у художньому самовираженні, дослідженні, конструюванні, висновках [3]. Емоційне благополуччя та залученість дитини служать для вчителя індикатором дієвості освітнього середовища, або необхідності втручання через переоформлення класу, перевірку змістовного наповнення центрів діяльності, представлення нових матеріалів і дій, вивчення інтересів дітей, розвиток і підтримку дитячих активностей із правилами й угодами, дослідження і покращення стосунків на рівні «педагог – дитина» й «дитина – дитина» тощо.

Міжнародною програмою ЮНІСЕФ «Школа доброзичливого ставлення до дитини» освітнє середовище визначається як «доброзичливе до дитини і вчителя». Це середовище, у якому діти й учителі навчаються разом, утворюючи єдине ціле, середовище, у якому діти перебувають у центрі уваги і яке заохочує їх до активної участі в навчанні. Таке середовище безпечне, здорове і цілісне, воно забезпечує фізичні, емоційні та соціальні умови для навчання [2].

Індикаторами «Школи доброзичливого ставлення до дитини» є достатньо просторі приміщення, щоб забезпечувати кожній дитині потребу в русі, ознайомленні з навколишнім середовищем. Простір класу ділиться на багатофункціональні автономні центри, що надає можливість дітям об'єднуватися, формувати групи за інтересами, сприяє соціальній взаємодії, стимулює дослідницьку поведінку. Навчання в доброзичливих школах не обмежується стінами класної кімнати. Клас під відкритим небом – майданчик для активних ігор, спостережень і досліджень. Пришкільна ділянка – місце для

виращування місцевих різновидів рослин, проведення дослідницького навчання. У доброзичливих школах увага зосереджується на наданні учням можливостей експериментувати з ідеями і знаходити відповіді на запитання, отримувати «радість пізнання», яка приходить від самостійно зробленого відкриття. Школи заохочують «радість викладання», яка виникає в учителя від використання продуманих форм і методів. Автори програми переконані, що модель школи може відрізнятись в різних країнах, але спільним знаменником є орієнтована на дитину освіта в безпечному, здоровому і цілісному освітньому середовищі.

Розглянемо інструмент оцінки освітнього середовища, підготовлений у рамках проєкту «Розроблення системи забезпечення якості для шкільної освіти» за підтримки проєкту «Експертна підтримка врядування та економічного розвитку» (EDGE). «Абетка для директора» [1] пропонує детальний опис методів збору інформації, які можна використовувати для вивчення освітніх процесів у закладі, надає опис критеріїв та індикаторів, за якими відбувається їх вивчення та оцінювання.

Для оцінювання якості освітньої діяльності та управлінських процесів у закладі освіти виокремлено чотири напрями, серед яких освітнє середовище. Кожен напрям містить відповідні компоненти (вимоги), мірилом для оцінювання яких є критерії. Для точного і надійного вимірювання системи розроблено індикатори, за допомогою яких можна комплексно подивитись на роботу закладу та визначити шляхи вдосконалення освітньої діяльності. В якості методів збору інформації пропонуються опитування, вивчення документації, моніторинг, аналіз даних і показників, які впливають на освітню діяльність.

Напрямок «Освітнє середовище закладу освіти» досліджується через такі правила/вимоги як: 1. Забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та праці. 2. Створення освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації. 3. Формування інклюзивного, розвивального та мотивувального до навчання освітнього простору. Кожна вимога представлена через критерії, які у свою чергу конкретизовані індикаторами.

**Результати дослідження.** Розглянемо окремі вимоги, критерії та індикатори оцінювання.

Наприклад, 1.1. Забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та праці.

У документі пропонується дати оцінку приміщенням, обладнанню, умовам праці, харчуванню тощо, тобто перевірити на відповідність Державним санітарним правилам і нормам влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів, державним будівельним нормам щодо проєктування шкільних навчальних закладів – ДБН В.2.2-3:2018 «Будинки і споруди. Заклади освіти», які часто не можуть бути реалізовані в силу об'єктивних причин, наприклад, для шкіл, що відсвяткували своє сторіччя і будівництво яких відбувалось зовсім за іншими будівельними нормами. В якості індикаторів даного кри-

терію хотілося б бачити наповнюваність класів, оскільки висока щільність дітей може створити небезпеку для фізичного та емоційного стану учня; наявність відеокамер у коридорах і класах, щоб батьки мали можливість «бути присутніми в освітньому процесі»; забезпечення дітей не просто якісним харчуванням, а створення умов для дієтичного харчування, врахування потреб вегетаріанців, веганів тощо. Важливим є процес привласнення дитиною простору, його активне опанування. Освітнє середовище – це не те, що оточує дитину, а те, з чим вона взаємодіє. Якщо в школі діють центри усамітнення, виставки, творчі майстерні, ігрові, пропонується система гурткової роботи можна говорити розвивальний ефект середовища, його здатність забезпечити творчий розвиток особистості. Під таким кутом варто вести спостереження і за шкільною територією. Місця для занять на уроках серед природи, куточки відпочинку, шкільні сади та городи, метеостанції, а головне діяльність дітей, – атрибути сучасного освітнього середовища. Традиції школи, авторські програми, форми і методи навчання, система комунікацій багато що можуть розповісти про освітнє середовище школи, філософію роботи педагогічного колективу.

Автори «Абетки для директора» в якості критеріїв пропонують просторово-предметний компонент освітнього середовища та незначною мірою соціальний. Педагогічний, інформаційний складники освітнього середовища зовсім не ввійшли до переліку вимог. Активне начало дитини в опануванні середовища, її «зустріч» з предметами та об'єктами, взаємодія залишились поза увагою документа. Концепцією Нової української школи вказано, що особливістю нової школи є організація такого освітнього середовища, що сприятиме вільному розвитку творчої особистості дитини. З цієї метою змінюються просторово-предметне оточення, програми та засоби навчання [6]. Тобто критеріями виступають просторово-предметний компонент, програма та засоби навчання, а розвиток творчості є одним із показників ефективності їхнього використання, до яких варто додати безпечність і комфорт, як необхідні умови для розвитку шкільного освітнього середовища.

Перевагами «Абетки для директора» є чітка конкретизація кожного з критеріїв оцінки освітнього середовища, наявність інструментів збору інформації, список додаткової літератури. Це перша спроба у вітчизняній педагогіці виробити інструмент для комплексної оцінки освітнього середовища закладів загальної середньої освіти.

**Висновки з даного дослідження.** Комплексна оцінка шкільного освітнього середовища повинна охоплювати на рівні з комфортними та безпечними умовами, рівень організації освітніх умов і можливостей, якість програм, шкільну культуру, стан емоційного благополуччя здобувачів освіти і педагогічного колективу. Педагоги мають отримати інструмент, що дозволить спроектувати стратегічний розвиток закладу, власну програму розвитку,

спрямувати його на досягнення учнями особистісних, метапредметних і предметних освітніх результатів.

**Перспективи подальших наукових розвідок** має стати детальне вивчення вимог і критеріїв, вибір яких урахує, що освітнє середовище виявляється у єдності просторово-предметного, соціального і психодидактичного компонентів і реалізується в конкретних умовах освітньої діяльності та діагностується шляхом співвіднесення результатів самооцінювання педагога з оцінкою експерта.

### Список використаних джерел

1. Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська О. О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ : Державна служба якості освіти, 2019. 240 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/posibniki/abetka%20dlya%20directora.pdf> (дата звернення 15.01.2020).
2. Водолазська Т. В. Модель доброзичливого до дітей освітнього середовища. *Постметодика*. 2012. № 5 (108). С. 13–17.
3. Водолазська Т. В. Формування емоційного благополуччя дітей молодшого шкільного віку. *Постметодика*. 2010. № 6 (97). С. 26–31.
4. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні та методичні засади створення освітнього середовища як фактора розвитку особистості школяра : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.04.07. Київ, 2012. 44 с.
5. Моделювання освітнього простору в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» : метод. реком. / уклад. Т. В. Деміракі ; за заг. ред. В. В. Стойкової. Миколаїв : ОІППО, 2018. 36 с.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 15.01.2020).
7. Нова українська школа: poradnyk dla vchytelia / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Плеяди, 2017. 206 с.
8. Панов В. І. Психодидактика образовательных систем: теория и практика. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 352 с.
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи : наказ МОН № 283 від 23.03.2018 року. URL: [https://osvita.ua/legislation/Ser\\_osv/60372/](https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/60372/) (дата звернення 15.01.2020).
10. Цимбалару А. Д. Теоретичні та дидактико-методичні засади педагогічного проектування освітнього простору в школі I ступеня : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.09. Київ, 2014. 41 с.
11. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. Київ : 2018. 56 с.
12. Якиманская И. С., Биктина Н. Н., Логутова Е. В., Молокостова А. М. Психолого-педагогическое сопровождение образовательной среды в условиях внедрения новых образовательных стандартов. Оренбург : ОГУ, 2015. 124 с.
13. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва : Смысл, 2001. 365 с.
14. SACERS School-Age Care Environment Rating Scale. URL: <https://www.ersi.info/sacers.html> (дата звернення 15.01.2020).

### References

1. Bobrovskiy, M. V., Horbachov, S. I., & Zaplotynska, O. O. (2019). *Rekomendatsii do pobudovy vnutrishnoi systemy zabezpechennia yakosti osvity u zakladi zahalnoi serednoi osvity* [Recommendations for the establishment of an internal quality assurance system for general secondary education]. Kyiv: Derzhavna sluzhba yakosti osvity. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/posibniki/abetka%20dlya%20directora.pdf> [in Ukrainian].
2. Vodolazska, T. V. (2012). Model dobrozychlyvoho do ditei osvitnoho seredovyscha [Model of child-friendly educational environment]. *Postmetodyka* [Postmethodics], 5 (108), 13-17 [in Ukrainian].
3. Vodolazska, T. V. (2010). Formuvannia emotsiinoho blahopoluchchia ditei molodshoho shkilnoho viku [Formation of emotional well-being of young school children]. *Postmetodyka* [Postmethodics], 6 (97), 26-31 [in Ukrainian].
4. Hontarovska, N. B. (2012). *Teoretychni ta metodychni zasady stvorennia osvitnoho seredovyscha yak faktora rozvytku osobystosti shkoliaria* [Theoretical and methodological foundations of creating an educational environment as a factor in the development of a student's personality]. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
5. Stoikovoї, V. V. (Ed.). (2018). *Modeliuvannia osvitnoho prostoru v umovakh realizatsii kontseptsii "Nova ukrainska shkola"* [Modeling of educational space in terms of implementation of the concept of «New Ukrainian School»]: metod. rekom. Mykolaiv: OIPPO [in Ukrainian].
6. *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly* [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
7. Bibik, N. M. (Ed.). (2017). *Nova ukrainska shkola: poradnyk dla vchytelia* [New Ukrainian School: Teacher Advisor]. Kyiv: Pleiady [in Ukrainian].
8. Panov, V. I. (2007). *Psyhodidaktika obrazovatel'nyh sistem: teoriya i praktika* [Psychodidactics of educational systems: theory and practice]. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
9. *Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo orhanizatsii osvitnoho prostoru Novoi ukrainskoi shkoly* [Psychodidactics of educational systems: theory and practice]: nakaz MON № 283 vid 23.03.2018 roku. Retrieved from [https://osvita.ua/legislation/Ser\\_osv/60372/](https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/60372/) [in Ukrainian].
10. Tsybalaru, A. D. (2014). *Teoretychni ta dydaktyko-metodychni zasady pedahohichnoho proektuvannia osvitnoho prostoru v shkoli I stupenia* [Theoretical and didactic-methodical foundations of pedagogical design of educational space in school]. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
11. Tsiuman, T. P., & Boichuk, N. I. (2018). *Kodeks bezpechnoho osvitnoho seredovyscha* [Code of Safe Educational Environment]: metod. posib. Kyiv [in Ukrainian].
12. Jakimanskaja, I. S., Biktina, N. N., Logutova, E. V., & Molokostova, A. M. (2015). *Psyhologo-pedagogicheskoe soprovozhdenie obrazovatel'noj sredy v uslovijah vnedrenija novykh obrazovatel'nyh standartov* [Psychological and pedagogical support of the educational environment in the context of the introduction of new educational standards]. Orenburg: OGU [in Russian].
13. Jasvin, V. A. (2001). *Obrazovatel'naja sreda: ot modelirovanija k proektirovaniju* [Educational environment: from modeling to design]. Moskva: Smysl [in Russian].
14. SACERS School-Age Care Environment Rating Scale. Retrieved from <https://www.ersi.info/sacers.html>.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 12.01.2020